

Tytuł wykładu: *Socjologiczne uwarunkowania przestępczości*

Założenia wstępne

Patologie społeczne to alkoholizm i narkomania. Patologie są podłożem zaistnienia szeregu zjawisk o charakterze społecznym, które kolejno w zależnościach przyczynowo-skutkowych są powodem popełniania przestępstw określonych w obowiązującym prawnym Kodeksie karnym. Przestępczość w jej skutkach społecznych jest przedmiotem analiz także socjologicznych. Socjologia jako nauka społeczna podejmuje problem przestępczości w jej zróżnicowaniu rodzajowym — poszukując nie tylko jej przyczyn, ale również metod i środków ograniczania co do zakresów i skutków społecznych. Wskazując na patologie jako temat w pierwszym podejściu do omówienia problemu przestępczości z pozycji socjologicznej, pragniemy zaakcentować, że to one są głównym sprawcą zjawiska zwanego przestępczością.

Rozwinięcie treści wynikających z założeń wstępnych w formie tez

Patologiami nazywanymi społecznymi, bo wynikającymi przede wszystkim z uwarunkowań życia społecznego, są *alkoholizm i narkomania*. *Ludziom dotkniętym wymienionym patologiom towarzyszy nader często materialne ubóstwo.* Jak można zdefiniować pojęcie patologia z dodatkiem społeczna? Patologia społeczna w jej merytorycznym rozwinięciu jest *zachowaniem lub inaczej stylem życia jakiejś znaczącej w aspekcie jej uwidocznienia grupy osób — sprzecznym z zaakceptowanymi społecznie normami obyczajowymi.* Wymienione rodzaje patologii społecznej są podłożem zachowań przestępczych. Na pytanie „dlaczego?” odpowiadamy: *zachowanie ludzi dotkniętych patologią społeczną zakłócają stabilność porządku społecznego w jego najrozmaitszych przejawach i w przeważającym ich zakresie prowadzą do zachowań przestępczych.*

W tym kontekście, aby uniknąć braku koniecznej precyzji, twierdzimy, że *przestępstwem w naszym rozumieniu jest każde naruszenie jakiejś normy prawnej, która jest zagrożona więzieniem lub grzywną, albo obiema karami łącznie.*

Zachowanie uznane za patologiczne nie musi prowadzić do czynów przestępczych, ale zazwyczaj jest ich głównym powodem. Dla uzupełnienia dodajmy, że zachowanie patologiczne nawet nieprowadzące do przestępstwa jest dla zbiorowości ludzi nazywanych społeczeństwem *obciążeniem ekonomicznym i kulturowym (obyczajowym),* gdyż obniża *efektywność produkcyjną społeczeństwa, a nawet powoduje niszczenie rezultatów pracy.* Patologie społeczne są także powodem wielu *tragedii ludzkich,* gdyż zakłócają życie rodzinne oraz są ciągłym zagrożeniem dla zdrowia i życia ludzi. *Zachowaniom patologicznym towarzyszą też postawy agresywne wobec innych ludzi.*

Patologie społeczne są udziałem wszystkich *społeczeństw cywilizacji industrialnej,* dlatego też *dotyczą społeczeństwa polskiego.* Alkoholizm jest zjawiskiem utrwalonym w spo-

leczeństwie polskim, natomiast narkomania znajduje się w groźnej dla jego życia społecznego fazie rozwoju.

Jakie czynniki mogą być bezpośrednimi przyczynami zjawisk patologicznych? Takimi czynnikami, często oddziałującymi zespołowo, mogą być *bezrobocie, połączone z ubóstwem i społecznym wykluczeniem, nieporadność życiowa, której efektem jest nieumiejętność wyboru właściwej szkoły zawodowej, duże ryzyko niepowodzenia w zawodach wolnych, lekceważenie obowiązującego prawa, brak satysfakcji życiowej powodowanej wykonywaniem niechcianej pracy i niskimi zarobkami, nieumiejętność wyboru właściwego partnera życiowego z wynikającymi z tego faktu konsekwencjami, brak mieszkań sprzyjających życiu rodzinnemu lub też — co jest rodzajem błędnego przyczynno-skutkowego koła — wpływ na dane osoby już istniejącego środowiska spatologizowanego.*

Wyjaśniamy, że w socjologii istnieje pojęcie *środowiska spatologizowanego*. Jest to w wielkim merytorycznym skrócie środowisko ludzi znaczących liczebnie, które zamieszkuje na jakimś terytorium, może to być dla przykładu dzielnica miasta o prymitywnej infrastrukturze mieszkalnej. Ludzie w takim środowisku są zintegrowani ze sobą rodzinnie i towarzysko i dysponują zazwyczaj niskimi dochodami co powoduje, że korzystają ze wsparcia ze strony *ośrodków pomocy społecznej*. Ten typowy do niedawna obraz środowiska spatologizowanego zostaje uzupełniony nowym: nadmierne spożywanie alkoholu powodujące uzależnienie patologiczne — zaczyna dotyczyć też środowisk o wyższej lub wysokiej stopie zamożności i zamieszkujących domy z komfortowym wyposażeniem.

Nie na tym kończy się zagrożenie patologią środowisk ludzi o wyższym lub wysokim standardzie egzystencjalnym. Okazuje się, że te środowiska, nie wyłączając wchodzącej w ich skład młodzieży, są podatne na narkomanię. Przyczyny rozszerzania się narkomanii, także w zawodach wymagających wyższej sprawności intelektualnej, mogą być powodowane swoistym wyścigiem do komfortowego życia poprzez zarobkowo atrakcyjne kariery zawodowe. Wyjaśniając ten fakt powiemy, że zażywanie narkotyków eliminuje u człowieka uczucie przemęczenia psychicznego i fizycznego, a co więcej — jeszcze silniej aktywizuje do działania. Uzależnienie nałogowe ze względu na wymieniony efekt jest bez porównania szybsze niż od alkoholu, którego wypijanie jeszcze w stanie dalekim od uzależnienia — powoduje raczej objaw odprężenia psychicznego. Oddziałując odprężająco zwalnia czasowo aktywność osobniczą. Jest w efekcie odmienny w skutkach od bardziej użytecznego w swojej trakcyjności narkotyku.

Poszukując źródeł przestępczości w jej wymiarze społecznym możemy zauważyć, że *nie tylko z patologiami społecznymi łączy się naruszanie prawa prowadzące do popełniania przestępstw. Popełnianie przestępstw, zwłaszcza tych drobnych, nazywanych *pospolitymi*, może być efektem lekceważenia obowiązującego prawa. Lekceważenie prawa może być wpojone jednostkom lub grupom kulturowo. Istnieje pojęcie subkultury przestępczej rozwijającej się w środowiskach zaniedbanych edukacyjnie. Zaniedbanie edukacyjne polega na pojawieniu się niezrozumienia wartości pracy w jej funkcji kształtowania poprawnej pozycji społecznej ludzi. Siła środowiskowego oddziaływania, tego *szkodliwego ze strony środowisk spatologizowanych*, powodująca lekceważenie społecznych i osobistych wartości pracy, jest bardziej efektywna niż wysiłek edukacyjny szkoły.*

Dlatego w poszukiwaniu przyczyn popełniania przestępstw trzeba wskazać na *swoistą patologię kulturowo-obyczajową, często utrwalającą się w osobowościach ludzi. Polega ona*

na tym, że u ludzi z przyczyn kulturowo-obyczajowych, w tym zaniedbań edukacyjnych, *pojawi się nawyk lekceważenia rozmaitych norm prawnych niepowodujących ciężkich kar. Pochodne od nich zachowania bezprawne są popełniane, bo istnieje przekonanie, że można unikać ponoszenia odpowiedzialności na skutek trudnej ich wykrywalności, albo że za popełniane przestępstwa odpowiedzialność karna jest niewielka.* I ponownie powracamy do wpływu obyczajowego środowisk spatologizowanych, w których przestępczość wyprowadza ze *swoistego stylu życia.* Stąd nadzwyczaj często ludzie wywodzący się ze środowisk spatologizowanych i znajdujący się nadal pod ich wpływem *uprawiają drobną przestępczość, traktując taką czynność jako rodzaj życiowego, profesjonalnie uprawianego zawodu.*

Rezultatem wspomnianych zjawisk patologicznych są wysypujące się jak z przysłowiowego rogu obfitości takie zjawiska szkodliwe społecznie, jak: *przemoc w rodzinach, rozbój, wypadki drogowe wraz z leczeniem szpitalnym, niska jakość wykonywanej pracy, ubóstwo materialne, leczenie odwykowe, separacja więzienna, bezdomność, prostytutka.* Wymienione zjawiska są bezpośrednim źródłem przestępczości. Pojawia się rodzaj zamkniętego koła przyczynowo-skutkowego.

Do szczególnego rodzaju przestępczości — która jest powodowana potrzebą posiadania dóbr materialnych drogą niezgodnych z prawem wymuszeń, to znaczy aktów gwałtu naruszających osobniczą nietykalność fizyczną, a także prawną w zakresie posiadanych jednostkowo lub zbiorowo dóbr materialnych — jest *przestępczość zorganizowana nazywana potocznie mafiami.* Jej podłoże a także organizacja wymaga oddzielnego omówienia.

Omawiając zjawisko przestępczości nie można pominąć dość istotnego dla jej istnienia faktu społecznego, jakim jest *ubóstwo materialne.* *Ubóstwo jako zjawisko w postrzeganiu skrajnym jest brakiem możliwości niektórych jednostek lub grup w dostępie do dóbr konsumpcyjnych bytowych oraz kulturowych uznanych społecznie za niezbędne.* W wielu zaobserwowanych przypadkach właśnie ubóstwo materialne jest powodem nadużywania alkoholu. *Ubóstwo bezwzględne* towarzyszące alkoholizmowi i pogłębiające zakres biedy materialnej prowadzi w wymiarze patologicznym do *zaniedbań zdrowotnych i kulturowych zagrażających w ogóle życiu społecznemu.*

Niewątpliwie ubóstwo bezwzględne, które jeśli jest silnie zakorzenione jako cecha środowisk spatologizowanych, jest jedną z przyczyn przestępczości, którą nazwalismy pospolitą. Ubóstwa postrzeganego jako *bezwzględne* nie wolno utożsamiać z innym rodzajem ubóstwa, które w przeciwieństwie do już wskazanego należy nazwać *ubóstwem względnym.* *Jest nim rzutujący niekorzystnie na osobowość w interakcjach społecznych niższy status materialny niektórych jednostek lub grup wynikający z porównania do innych, bardziej zasobnych materialnie.* Środowisk ludzi materialnie biednych nie można pomijać w *socjologicznej analizie przestępczości.* W tym kontekście przypominamy, że alkoholizm należy do patologii społecznych także w społeczeństwach ocenianych za materialnie zasobne. Dlatego ubóstwo jako kategoria oceny możliwości konsumpcyjnych jednostek lub grup wraz z jego społecznymi konsekwencjami w kontekście alkoholizmu i narkomanii — może mieć zastosowanie wyłącznie do oceny danego, analizowanego w tym zakresie społeczeństwa.

Poszukując kolejnych uzasadnień przestępczości powiemy, że każde zjawisko postrzegane jako przestępcze ma także *swoje możliwe umiejscowienie w makrospołecznym podłożu.* Do takiego makrospołecznego podłoża kreującego przestępczość można zaliczyć następujące czynniki sprawcze:

- *ekonomiczne*, wynikające z systemu gospodarczego funkcjonującego w danym państwie i jego równoczesnej efektywnej niewydolności; przykładem niech będzie wspomniane już bezrobocie z jego konsekwencjami,
- *etyczne*, to znaczy *wynikające z chaosu tak zwanych norm etycznych powodowanych współlistnieniem obok siebie rozmaitych ideologii*, które osłabiają tkwiące w ludziach poczucie uczciwości często powstrzymujące ich od pokusy popełnienia drobnego przestępstwa,
- wreszcie pochodzące z *instytucjonalnej roli państwa*, które nie potrafi poradzić sobie z niewydolnościami przyjętego w nim systemu ekonomicznego, bądź
- nie umie narzucić społeczeństwu takich *norm prawnych w zakresie prawa kryminalnego*, które by nie tylko odstraszały ludzi od popełniania przestępstw, ale również poczynały w przyjętym systemie wychowania na czym polega *dobrodziejstwo przestrzegania prawa*.

Przestępczości nie można zlikwidować z uwagi na różnorodność ukształtowanych postaw obywateli będących *pochođną uwarunkowań osobniczych, nie wyłączając genetycznych*. W dążeniu do ich maksymalnego ograniczania należy mieć świadomość, że rozmaite zakłócenia w systemie edukacyjnym oraz prawnym wyzwalają u części ludzi te ich cechy będące składnikiem osobowości, które mogą aktywizować zachowania przestępcze. W społeczeństwie uporządkowanym co do obowiązujących norm prawnych, potrafiącym upowszechnić tak zwaną *kulturę prawną* — przestępczość, szczególnie nazywana pospolitą, ma tendencję spadkową. W takim społeczeństwie u ludzi aktywizują się cechy prospołeczne. W tym kontekście trzeba ponownie odwołać się do *misji państwa stabilizującego istniejące normy prawne i potrafiącego je egzekwować*. Państwo w swoim programie edukacyjnym powinno zwrócić większą uwagę na przyswajanie przez edukowaną młodzież treści takich pojęć etycznych, jak *rzetelność, uczciwość, lojalność w pracy i w stosunkach pomiędzy ludźmi* — wraz z płynącymi z ich przestrzegania korzyściami osobistymi i społecznymi.

Jak można zauważyć na podłożu naszych stwierdzeń: *przestępczość jest uwarunkowana w danym społeczeństwie wzajemną od siebie zależnością przyczynowo-skutkową — wszystkich wyszczególnionych wcześniej czynników*.

Literatura

Literatura poszerzająca wiedzę o uwarunkowaniach zachowań powodujących przestępczość, a pochodzących z uzależnień od alkoholizmu i narkomanii:

Leszek Albański, *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Wydawnictwo Kolegium Karonoskiego w Jeleniej Górze, Jelenia Góra 2010, dostępność: Internet (PDF).